

Сутнісно-організаційні трансформації господарювання на селі як основа сталого сільського розвитку в Україні / Строченко Н.І., Коблянська І.І. // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. - № 3. – С. 293-308.

УДК 332. 631.15.017.3

JEL D20, O18, R20, R58

Строченко Наталія Іванівна,

*к.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет,
декан факультету економіки і менеджменту*

Коблянська Інна Ігорівна,

*к.е.н., Сумський національний аграрний університет,
доцент кафедри економіки*

СУТНІСНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА СЕЛІ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Сталий сільський розвиток вимагає формування відповідної організаційної основи – системи відповідального та ефективного господарювання. На основі аналізу структури сектору аграрного виробництва України, а також показників, що характеризують рівень добробуту домогосподарств у сільських та міських поселеннях, обґрунтована необхідність сутнісної трансформації системи господарювання на селі: від індивідуалістичної, що уособлена особистими селянськими господарствами (учасниками ринку агропродовольчої продукції), до суспільнозорієнтованої, суб'єкти якої поділяють спільну відповідальність за добробут і розвиток місцевої громади та території присутності. Основу таких трансформаційних зрушень становлять відповідні організаційні зміни – створення повноцінних підприємницьких та бізнес-структур на базі ринковозорієнтованих особистих селянських господарств із застосуванням системи стимулюючих розвиток підприємництва важелів державного регулювання (державні закупівлі, маркетингове сприяння), а також заходів, що попереджають та обмежують нелегальну діяльність на агропродовольчому ринку. Трансформація особистих господарств у підприємницькі господарські одиниці розглядається як внутрішньо-необхідна, іманентна основа сталого розвитку локальних сільських громад та сільських територій з точки зору формування фінансового, а також інституціонально-організаційного забезпечення (сприяння діловій активності та податковим надходженням; формування локальних спільнот, здатних до колективних дій та реалізації процесів самоврядування).*

***Ключові слова:** господарська діяльність, особисте селянське господарство, підприємництво, сільські ресурси, сільський розвиток, сталий розвиток*

Постановка проблеми. Забезпечення економічного добробуту, екологічно безпечного середовища життєдіяльності людини, культурного та духовного розвитку населення у кожному регіоні, кожному населеному пункті – такими сьогодні є пріоритети глобального суспільного розвитку. Вони набувають особливого значення та актуальності щодо сільської місцевості. Будучи традиційно пов'язаними з аграрним виробництвом, сільські території виступають життєзабезпечуючими елементами глобального господарства (з точки зору забезпечення продовольством та сировиною);

як ареали меншого, порівняно з урбанізованими територіями, втручання у природний стан ландшафтів – життєзабезпечуючими елементами глобального природного середовища (підтримуючи ландшафтне та біологічне різноманіття); як осередки збереження та збагачення національних традицій, історії та культури – як життєзабезпечуючі елементи глобального соціуму в усьому розмаїтті його проявів. Така поліфункціональність сільських територій вимагає підтримання певного рівня якісних параметрів стану всіх ресурсних складових, достатнього для їхнього відтворення, а також формування відповідної організаційної основи для висхідного розвитку. Це визначає важливість та актуальність наукових пошуків щодо змісту та ефективних механізмів сталого сільського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складність, комплексність та багатогранність проблем сільського розвитку зумовлює й відповідну широту наукових досліджень у цій сфері. Так, змістовно-концептуальні засади парадигми сільського розвитку та концепції розвитку сільських територій розкриваються, зокрема, у працях Дж. Брунорі, Я. Ван дер Пльога, К. Кнікеля, Х. Рентінга, Т. Марседена та Р. Сонніно [23; 24; 26], О. Павлова [8], Є. Мішеніна, Р. Косодій та В. Бутенко [6], а проблематика інституційного регулювання розвитку сільських територій вивчається О. Славковою [19], П. Саблуком [15], О. Гуторовим [2]. Зокрема, проблеми змісту господарської діяльності на селі в контексті сталого розвитку сільських територій, а також механізмів становлення і розвитку інноваційного підприємництва як рушія сільського розвитку досліджені у роботах Дж. Бенкса, Т. Марседена, Р. Сонніно, Х. Рентінга [24; 26], І. Свиноуса [17] та ін. вчених.

Науковий доробок вчених заклав основу відповідних інституційних змін, нормативно-правовий базис яких становлять нові, трансформовані відповідно до сучасного розуміння сільського розвитку, політики та програмні документи міжнародного, національного та регіонального рівнів [25; 27; 3; 22]. Аналіз їхнього змісту свідчить про те, що розвинені країни світу у формуванні політики, яка сприяє розвитку села [25; 27], виходять із необхідності запровадження територіально-просторового підходу на зміну галузевому. При цьому зміст, форми та принципи організації господарської діяльності на селі є визначальними у забезпеченні сталого сільського розвитку.

Тут також слід вказати на те, що сучасне стратегічне бачення процесів розвитку села в Україні викладено в Проекті «Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2020 року» [3]. Характеризуючи цей документ, слід підкреслити, що проблематика сільського розвитку все ж залишається вторинною відносно розвитку сільського господарства – цим визначається і політика регулювання господарської діяльності в сільській місцевості. Відтак, є і надалі актуальними та потребують більш глибокого та детального дослідження сутнісно-змістовні засади сталого сільського розвитку з виділенням організаційно-економічних механізмів, які забезпечують розвиток сільських територій на засадах самодостатності, поліфункціональності [23; 28], «селяноцентризму» [8] та становленню руралізації як способу розвитку територій, альтернативного урбанізації за своїм змістом, а не за якістю.

Метою статті є визначення сутності та векторів трансформаційних змін господарювання в сільській місцевості України як інтегруючого елемента тріади основ та чинників сталого сільського розвитку «природа-економіка-соціум».

Результати дослідження. На тлі пожвавлення економічної активності

сільськогосподарських товаровиробників, а також зростання ролі України на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції [3; 18] все більше посилюються процеси деградації сільських територій: відбувається скорочення поселенської мережі та здрібнення окремих населених пунктів; скорочується зайнятість навіть у традиційному агросекторі, в зв'язку з чим зростають ризики підвищення рівня злочинності та соціальнодевіантної поведінки; від'ємних значень набувають кількісні індикатори динаміки розвитку підприємницького середовища; надалі погіршується стан дорожньо-транспортної інфраструктури та благоустрою населених пунктів; у більшості населених пунктів не забезпечено належні санітарні-побутові умови утримання житлових приміщень; знижується забезпеченість населених пунктів об'єктами соціальної інфраструктури та сервісу, а їхній матеріально-технічний стан все більше погіршується [21].

Вищенаведене свідчить про необхідність відокремлення політики сільського розвитку та політики розвитку сільського господарства, чи, принаймні, підпорядкування останньої цілям розвитку села. На цьому побудована й практика європейських країн, в якій пріоритетом визнано сільський розвиток [27]. Наукові дискусії щодо сільського розвитку [6; 8; 19; 23; 24; 26; 28] стосуються, передусім, визначення концептуальних засад, сутності, змісту, передумов та факторів такого розвитку, а також інструментарію його забезпечення на різних ієрархічних рівнях управління. У межах даного дослідження виділимо сутнісні риси парадигми сільського розвитку, які полягають, зокрема, у такому: зміна галузевого підходу в державній аграрній політиці на користь просторово-територіального – політика сталого сільського розвитку постає як складова загальнодержавної регіональної політики; екологізація та соціалізація розвитку сільських територій на зміну індустріалізації сільського господарства [6; 8; 19; 28]; руралізація розглядається як рівноправний й альтернативний урбанізації спосіб функціонування та розвитку територій [6; 8].

В основі парадигми сільського розвитку – переоцінка значення, функцій і видових проявів ресурсної основи розвитку сільських територій [28]: формується нове розуміння значення людських ресурсів села – з позицій людського та соціального капіталів [6; 8], а усвідомлене розмаїття видових проявів природо-ресурсного капіталу сільських територій закладає основу для варіативності форм їх господарського використання [8; 28], передусім – у сфері землекористування [28]. Тим самим, відбувається перехід від індустріальної моделі, в якій сільське господарство виступає переважною формою економічного використання земель сільських територій, до сільського розвитку, в основі якого – деаграризація, розвиток альтернативних форм земле- та ресурсокористування в сільській місцевості, пропагування сільського способу життя. Основи сільського розвитку закладаються, передусім, у господарському секторі, зокрема, через: диверсифікацію господарської діяльності та способів ресурсокористування на рівні господарських структур (у межах господарства); диверсифікацію форм та видів господарської діяльності у територіально-просторовому вимірі (у межах адміністративно-територіальної одиниці); встановлення інтеграційних, синергійних взаємозв'язків на різних ієрархічних рівнях управління (між окремими видами культур, галузями та видами діяльності в межах господарства, структурами та бізнес-одиницями, галузями, секторами тощо) [23; 28]. Це визначає особливу роль господарських структур, що безпосередньо функціонують на сільських територіях, у забезпеченні сталого сільського розвитку: оскільки аграрне виробництво є ланкою взаємодії людини та природи, суб'єкти господарювання є відповідальними за розвиток

села як користувачі природних ресурсів сільських територій [23]. При цьому, на відміну від інших парадигм, в яких відзначається індивідуальна природа ферм, парадигма сільського розвитку передбачає потенційний симбіотичний взаємозв'язок між господарствами на одній території [24]. Це означає, що спільні дії всіх зацікавлених сторін є більш ефективними з точки зору вирішення проблем сільської громади, сільської місцевості та сталого сільського розвитку загалом.

Можливості забезпечення сталого сільського розвитку також прямо визначаються рівнем розвитку людського та соціального капіталів. Так, автори монографії «Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку» [6] відзначають, що низький рівень розвитку соціального потенціалу сільських територій визначає низьку вмотивованість до дій, а нерозвиненість його складників – закладів освіти та культури, систем зв'язку та комунікацій, культури підприємництва, елементів житлово-комунального господарства та ін. – формують бар'єри для диверсифікації господарської діяльності. Відтак, однією з ключових, з позицій парадигми сільського розвитку, є проблема формування та розвитку людського та соціального капіталу сільської місцевості. Її вирішення лежить у площині [6; 8; 19]: забезпечення реального набуття права власності на засоби виробництва населенням сільської місцевості; набуття права власності на результати праці через механізм становлення розвиненого підприємницького середовища; розвиток здібностей до ухвалення рішень та взяття відповідальності за їх реалізацію – через освітні проекти, консультації та дорадництво; забезпечення самостійності у задоволенні потреб – тобто формування самодостатніх господарських структур (передусім, ринково орієнтованих, прибуткових та ефективних) різного масштабу, форм власності та організаційно-правових форм.

Хоча з часу започаткування ринкових перетворень в аграрному секторі України минуло вже досить багато часу, ці процеси ще досі не завершені. Зокрема, досі не є сповна реалізованим право власності на засоби виробництва – землі сільськогосподарського призначення [5]. Це визначає певну деформацію змісту та форм організації аграрного виробництва в Україні – помітні тенденції до спеціалізації на привабливих, з точки зору експорту, культурах в умовах низької ефективності їх виробництва, має місце «холдингізація» в бізнес-секторі, а виробництво значної частини продукції споживацького кошика (овочі, плоди та ягоди, продукція тваринництва) зосереджено в господарствах населення. Так, останні, з часткою 44,7 % (2014 р.) [18] у загальному обсягу валової продукції, є другим за значимістю виробником сільськогосподарської продукції в Україні. При цьому у виробництві продукції тваринництва, а також окремих видів рослинницької продукції господарства населення є виробниками-лідерами, забезпечуючи 76,2% загального обсягу виробництва молока, 85,4 % вовни, 98,5 % меду, 96,8 % картоплі, 86,1 % овочів, 83,4 % плодів та ягід [18].

Надаючи характеристику особистим селянським господарствам (ОСГ), слід вказати на те, що вони, відповідно до ст.1 Закону України «Про особисте селянське господарство» [13], не мають статусу підприємницьких одиниць. Непідприємницький статус ОСГ, так само як і доцільність збереження цієї форми господарювання є предметом дискусій в науковій літературі [6; 8; 17]. Узагальнюючи існуючі наукові точки зору з цього питання, вважаємо за необхідне підкреслити те, що ідентифікація ОСГ як підприємницьких структур є важливою не лише з методологічної точки зору [6; 17], а й, передусім, – з організаційної, оскільки визначає певні організаційно-економічні наслідки (необхідність вчинення певних юридично значимих дій), а також має важливе

соціально-економічне значення, як з точки зору функціонування ОСГ, так і розвитку локальної громади в цілому.

Непідприємницький характер діяльності означає, що ОСГ не підлягає обов'язковій реєстрації як суб'єкт підприємницької діяльності чи юридична особа, платник податків, а також податковий агент щодо окремих видів зборів, зокрема, туристичного. Отже, фактично, власники ОСГ використовують локальні ресурси (які, хоча й перебувають у приватній власності, все ж мають суспільно значимий характер, зважаючи на їх природне походження, компліментарність та взаємодію з іншими складовими природного середовища) практично безоплатно, не здійснюючи внеску у розвиток громади, принаймні, у вигляді податкових платежів.

За існуючого податкового законодавства [9], єдиним прямим джерелом наповнення місцевих бюджетів, який пов'язує громаду з тим, яким чином використовуються локальні ресурси, є місцеві податки та збори, серед яких: податок на майно, єдиний податок, туристичний збір. З-поміж перелічених видів платежів, ОСГ, як землевласники та землекористувачі (на праві оренди), зобов'язані сплачувати податок за землю. Водночас, Податковим кодексом України [9] передбачені випадки звільнення окремих категорій осіб від сплати земельного податку – пенсіонерів за віком, у власності яких є одна земельна ділянка площею не більше 2,0 га, що використовується для ведення особистого селянського господарства (ст. 281). Зважаючи на те, що головами домогосподарств у сільській місцевості є, переважно, жінки (51,3 % домогосподарств за даними 2014 р), середній вік яких становить 62 роки, а також чоловіки, середній вік яких – 55 років [20], можемо припустити, що приблизно половину домогосподарств очолюють пенсіонери за віком, а тому надходження до місцевих бюджетів за цим джерелом є досить обмеженими.

За статистичними даними 2014 р., ОСГ виступають вагомими учасниками внутрішнього ринку реалізації картоплі (частка на ринку – 56,6 %), овочів (51,1 %), молока та молочних продуктів (62,3 %), плодів та ягід (21,1 %), худоби та птиці у забійній вазі (16,2 %) [18]. Тобто, підприємницька діяльність ОСГ, фактично, має місце, а отримувані доходи (зважаючи на масштаби господарської та комерційної діяльності) повинні оподатковуватись. Як фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, члени ОСГ мали б сплачувати податок з отриманих доходів фізичних осіб (ПДФО), який є джерелом формування державного бюджету. Водночас, відповідно до ст. 167 Податкового кодексу [9], члени особистого селянського господарства звільняються від сплати ПДФО з доходів від продажу продукції сільськогосподарського призначення, отриманої в ОСГ від обробітку земельної ділянки площею не більше 2,0 га.

Туристична діяльність ОСГ, за умови її належного розвитку, могла би виступати джерелом фінансових ресурсів місцевих бюджетів навіть у традиційно нетуристичній сільській місцевості (привабливій з точки зору сільського туризму, зеленого туризму як доступного відпочинку жителів міських поселень за відсутності оздоровчих та рекреаційних туристичних об'єктів). Водночас, особливості справляння туристичного збору, визначені Податковим кодексом України (ст. 268), унеможливають його сплату, оскільки ОСГ не може виступати в якості податкового агента, не маючи статусу суб'єкта підприємницької діяльності (ст. 268.5, ст. 168.2.2 Податкового кодексу) [9].

Слід також додати, що участь зайнятих в ОСГ у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні є добровільною [10, ст. 11-12] і, переважно, не реалізується. На наш погляд, така ситуація вже в середньостроковій перспективі може спричинити

соціальний колапс на селі через відсутність страхового стажу у значній частині населення (за даними [18], у 2014 р. зайняті поза ОСГ працівники становлять лише 45 % населення у віці 18-59 років) як підстави для призначення пенсії. Це, у сукупності з неможливістю визначити розмір реальних доходів членів ОСГ як непередприемницької одиниці, зрештою, призведе до необхідності спрямування додаткових соціальних трансфертів з бюджетів та фондів різних рівнів і призначення у вигляді субсидій, допомог та ін. Також необхідно відмітити, що кожне четверте домогосподарство у сільській місцевості з площею землі більше 1,0 га залучає до роботи найманих працівників: постійно – 5,2 % господарств; для сезонних робіт – 59,4 %; разово – 35,4 % [18], не виступаючи при цьому податковим агентом щодо сплати відносно цих осіб ПДФО та соціального внеску.

Отже, ОСГ постають як господарські структури з особливим статусом: з одного боку, їх можна розглядати як повноцінних учасників ринку агропродовольчої продукції (за обсягами реалізації та виробництва), а з іншого – вони не визнаються підприємницькими структурами. Водночас, сформована на цій основі система господарювання на селі не вважається критичною та загрозливою, оскільки розглядається як єдиний спосіб підтримки життєздатності сільських домогосподарств в умовах тотального занепаду сільських територій [6; 8; 17; 19]. У цьому контексті також наголошується на ринкових ризиках скорочення обсягів виробництва продукції господарств лише до розмірів власного споживання при запровадженні різних дозвільно-контрольних інструментів як засобу моніторингу та регулювання діяльності ОСГ [8]. На наш погляд, така ситуація спричиняє подальше поглиблення кризових явищ в сільському соціально-економічному просторі: призводить до розшарування суспільства та укорінення індивідуалістичних і патерналістських настроїв, не сприяє згуртуванню громади в процесах самоврядування тощо. Останнє створює додаткові ризики для ефективної реалізації адміністративної реформи в Україні. Тож наскільки стан добробуту мешканців сільських домогосподарств сьогодні є критичним? Для відповіді на це питання проаналізуємо, яким сьогодні постає усереднене домогосподарство в сільській місцевості з даних статистичних звітів (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать про те, що сільські господарства, на відміну від міських, є зорієнтованими на товарне виробництво сільськогосподарської продукції та залучають для цього більшу кількість ресурсів: земельних, біологічних. Середнє сільське домогосподарство постає як таке, що в цілому співставне за рівнем свого добробуту з міським (за наявністю автомобілів), демонструє розвиток (за динамікою новобудов), а за деякими параметрами навіть є більш забезпеченим (за часткою капітально відремонтованого житла, достатністю доходів та можливостями накопичувати). Слід додати, що сума доходу, яка вважається членами домогосподарства достатньою, щоб не відчувати себе бідним, у січні 2015 р. як для сільських, так і для міських поселень визначена респондентами на рівні 2300,1 – 3100,0 грн. [16]. При цьому члени сільських домогосподарств більш схильні вважати себе бідними, але меншою мірою демонструють готовність брати на себе відповідальність за власний добробут, покладаючи її на державу. Звичайно, не можна не звернути увагу на той факт, що однією з головних проблем сільських домогосподарств є низька якість санітарно-побутових умов (за показником облаштування житла мережею водопостачання у табл. 1). При цьому подібна ситуація спостерігається і в сфері газо- та теплопостачання, водовідведення, зв'язку тощо [4; 21]. Говорячи про товари тривалого користування, з яких у табл. 1 наведено лише персональні комп'ютери та ноутбуки (частка сільських

господарств, забезпечених цим видом товарів, є удвічі меншою ніж міських), слід вказати на те, що показники забезпеченості холодильниками, морозильниками, пральними машинами, кольоровими телевізорами є співставними з міськими і становлять, відповідно, село/місто: 98,0/97,5%, 27,8/11,8 %, 82,8/89,9%, 96,1/95,4% [7]. Низька забезпеченість комп'ютерами пояснюється, як меншою концентрацією молоді, нижчим рівнем освіти та особливостями ринку праці, так і відсутністю доступу до мережі телекомунікацій та Інтернет.

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика умов функціонування домогосподарств у сільській місцевості та міських поселеннях України у 2014–2015 рр.
(узагальнено та складено авторами за [7; 16; 20])

Показник	2014 р.		2015 р.		Абсолютне відхилення	
	М ¹	С ²	М	С	2015 р. до 2014 р., С	сільські до міськ., 2014 р.
Частка домогосподарств, %, в яких:						
останній капітальний ремонт проводився у 2001р. та пізніше	25,8	43	27,2	46,2	3,2	17,2
житло збудоване у 2001р. та пізніше	3	2,3	3,5	2,7	0,4	-0,7
для пиття та приготування їжі використовується вода, отримана з мережі водопостачання	81,6	30	80,9	33,2	3,2	-51,6
члени господарства дуже задоволені своїми житловими умовами	1,8	2,3	1,9	2	-0,3	0,5
частка осіб у віці 6 років і старше, що мають повну вищу освіту	27	10,5	28,9	11,5	1	-16,5
утримують худобу, птицю і бджіл	9,6	77,8	9	76,3	-1,5	68,2
наявні у власності земельні ділянки	36	98,3	34,5	97,7	-0,6	62,3
наявні персональні комп'ютери та ноутбуки	75,6	30,8	н/д	н/д	н/д	-44,8
наявні автомобілі	22,3	22,2	н/д	н/д	н/д	-0,1
було достатньо доходів і робили заощадження	7,7	8,5	н/д	н/д	н/д	0,8
за самооцінкою майнового стану члени відносять себе до бідних	68,4	75,5	н/д	н/д	н/д	7,1
члени покладають відповідальність за свій добробут переважно та лише на державу	28,9	30,7	н/д	н/д	н/д	1,8
члени господарства вважають відповідальними за свій добробут переважно та лише себе	9,6	7	н/д	н/д	н/д	-2,6

Примітки: 1) М – домогосподарства у міських поселеннях; 2) С – домогосподарства у сільській місцевості

Характеристика сільських домогосподарств також не буде повною без аналізу ресурсів і витрат домогосподарств (рис. 1, рис. 2).

Як свідчать дані рис. 1, сільські домогосподарства отримують меншу суму доходів від найманої праці, водночас маючи більші суми доходів від власності та продажу продукції власного виробництва; є менш залежними від допомоги родичів; отримують більшу, порівняно з міськими, суму соціальних трансфертів. Рівень доходу на одне господарство є більшим, ніж у міських поселеннях. З урахуванням більшої чисельності осіб-членів домогосподарства (в середньому, 2,17 осіб проти 2,08 осіб у міських), середньодушовий дохід сільського мешканця є меншим від аналогічного у міського (майже на 150 грн), не досягаючи визначеного за самооцінкою розміру, достатнього,

щоб не відчувати себе бідним. Слід звернути увагу на те, що сума доходів сільського домогосподарства, отримана від продажу продукції, більше ніж у 2,5 рази перевищує дохід від підприємницької діяльності міських жителів, хоча при цьому ці доходи не визнаються підприємницькими.

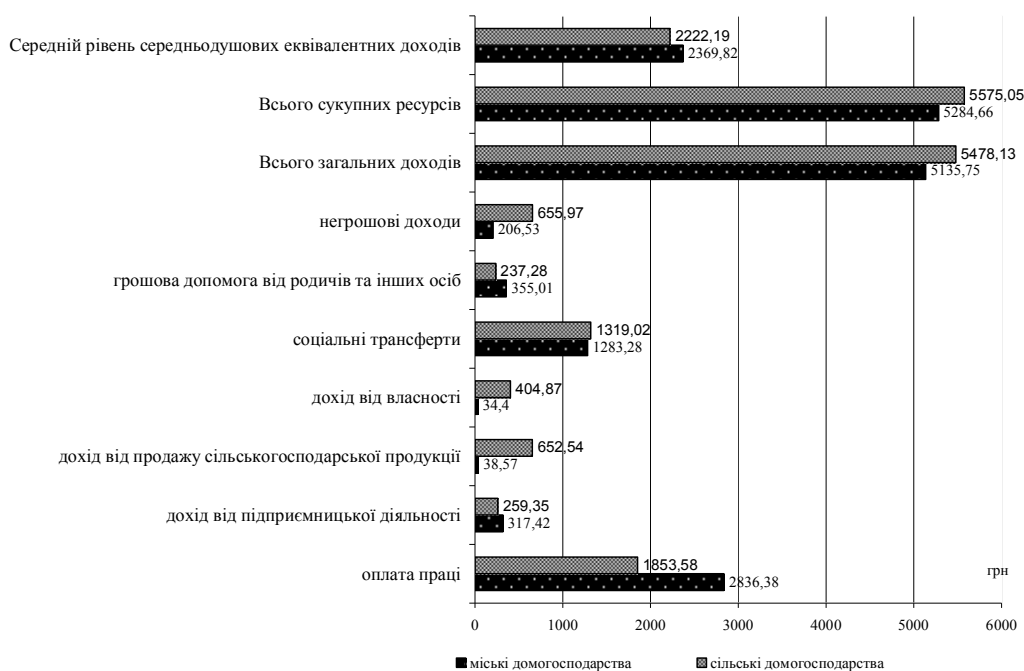

Рис. 1. Ресурси домогосподарств у сільській місцевості та міських поселеннях у III кварталі 2015 р. (побудовано авторами за [1])

Сільські домогосподарства, у порівнянні з міськими, заощаджують удвічі більше (рис. 2), споживають більше непродовольчих товарів, а також, по суті, інвестують у розвиток міст – надаючи допомогу родичам (як бачимо з рис. 1, міські мешканці отримують та витрачають більші суми такої допомоги). Цікавим у цьому контексті є те, що маючи вільні фінансові ресурси (накопичення), сільські домогосподарства удвічі менше схильні спрямовувати їх на розвиток підприємницької діяльності (за даними 2014 р., 3,2 % проти 6 % у міських поселеннях), вважаючи за краще накопичувати на майбутнє власне споживання (28,7 % проти 26,8 % у міських поселеннях) [16].

У вітчизняній науковій літературі механізми вирішення проблемних питань розвитку сільських територій, як правило, побудовані на інструментах зовнішнього, відносно сільської території як соціальної системи та просторового утворення, впливу [6; 8; 15; 19]: створення різного роду інституцій – агенцій та центрів сільського розвитку; розвиток інтеграційних процесів в господарській сфері через реалізацію кластерного підходу в політиці сільського розвитку та аграрного регулювання; розвиток кооперативів, повноцінної інфраструктурної складової аграрного ринку – системи збуту

та заготівель продукції з відповідним комплексом матеріальних об'єктів; підтримку інновацій, як виробничих, так і організаційних; вирішення проблем власності та гарантування недоторканності права на власність та формування механізмів його реалізації [5].

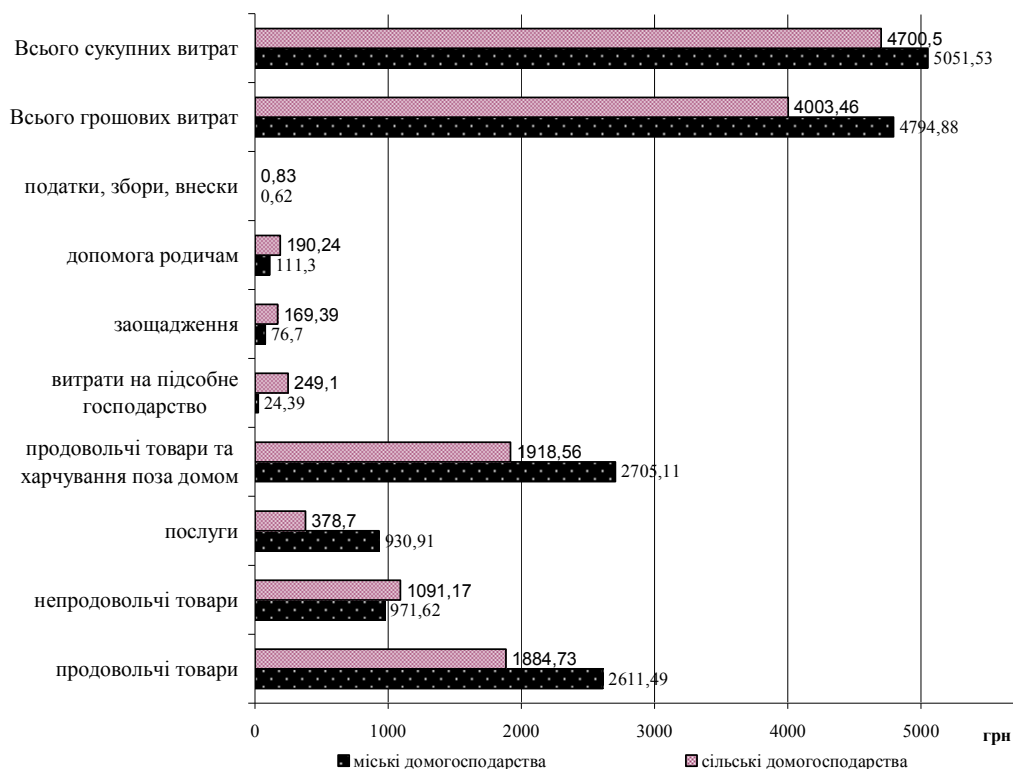

Рис. 2. Витрати домогосподарств у сільській та міській місцевостях у III кварталі 2015 р. (побудовано за [1])

Разом з тим, розвиток – це, передусім, зміни – зміни об'єкта управління, які полягають у трансформації структури та способу його функціонування. Зважаючи на соціальний зміст об'єкта управління (соціум є основним системоутворюючим елементом сільських територій [8], слід вказати на те, що розвиток соціальних систем не може бути забезпечений лише ззовні, а вимагає й формування відповідних внутрішньо-сформованих рушіїв розвитку. У цьому контексті зміна змісту та способу організації господарювання на селі від індивідуалістичної у формі ОСГ (забезпечення лише власного добробуту) до суспільно зорієнтованої, підприємницької (забезпечення ефективного розвитку власної справи) є засобом формування внутрішніх, з точки зору території та громади, стимулів до ефективного використання сільських ресурсів. Індивідуалізм повинен змінитись політикою спільних дій заради спільного майбутнього, передусім, у свідомості мешканців села. З метою формування класу

місцевих платників податків, які, використовуючи ресурси (певною мірою суспільно значущі), формують основу для їх простого та розширеного відтворення на засадах сталого розвитку, ОСГ як суб'єкт ринку реалізації сільськогосподарської продукції повинно бути трансформовано в інші форми організації господарської діяльності підприємницького змісту та відповідного правового статусу: сімейні фермерські господарства, приватні підприємства тощо.

Розвиток підприємницького середовища належить безпосередньо до цілей державної політики сільського розвитку [3] та може бути забезпечений шляхом використання комплексу стимулюючих та обмежуючих механізмів. На наш погляд, ці механізми, передусім, мають на меті забезпечити мобілізацію та координацію внутрішніх резервів розвитку територій та створити умови для їх якнайкращого використання. Зі стратегічних позицій, державна політика, проекти та програми повинні сприяти соціальній мобілізації на селі [2], та зрештою, становленню ефективного самоврядування. Інструментами впливу на процеси формування та розвитку підприємницького середовища можна визнати: розширення можливостей доступу до традиційних ринків, а також формування нових; чітку регламентацію критеріїв відокремлення виробництва продукції з метою продажу від виробництва для особистих потреб у правовому полі; контроль діяльності на ринках, ліквідацію стихійної торгівлі, розвиток безготівкових розрахунків та сучасних платіжних засобів тощо; запровадження фінансових програм стимулювання розвитку інтегрованих видів діяльності, проектів розвитку соціальної сфери села, інноваційних проектів у сфері благоустрою та комунального господарства, енергетики, водопостачання та управління відходами; кредитування проектів модернізації житлово-комунального господарства села.

У короткостроковому періоді створення державою ринкових можливостей полягає, передусім, у становленні держави в особі розпорядників бюджетних коштів як основного споживача сільськогосподарської продукції (для закладів освіти, охорони здоров'я, потреб збройних сил), замовника робіт з реалізації проектів державно-приватного партнерства на території сільських населених пунктів (спортивні майданчики та споруди, тренувальні бази, туристичні об'єкти, заклади громадського харчування тощо). Це вимагає перегляду та удосконалення системи нормативно-правових актів у сфері державних закупівель. Так, Законом «Про здійснення державних закупівель» [11] передбачені додаткові критерії, які можуть суттєво впливати на вибір найбільш прийнятної пропозиції, але серед цих критеріїв не зазначено екологічно прийнятний характер продукції (у даному контексті, органічної сільськогосподарської продукції). Більше того, з прийняттям Закону «Про публічні закупівлі», з переліку додаткових критеріїв виключено врахування локального, місцевого характеру виробництва продукції і послуг, соціального значення продукції для регіону [14]. Звичайно, у цьому контексті постає ряд важливих питань, які виходять за межі звичайної реєстрації бізнесу – оцінка та підтвердження якості та безпечності продукції. Наявна інфраструктура у цій галузі не забезпечує доступу селян (ураховуючи обсяги виробництва та реалізації продукції окремими ОСГ) до цих послуг. Ця проблема може бути вирішена через розвиток об'єднань виробників – кооперативів. Зважаючи на від'ємну динаміку чисельності кооперативів в Україні та переваги цієї форми господарської взаємодії [19], можна стверджувати, що причиною недостатньо розвиненої кооперації є відсутність усвідомленої необхідності об'єднуватись для спільних дій з метою отримання більших переваг. Демонстрація можливостей, що

відкриваються для повноправних учасників ринку – виробників, а також їх об'єднань, за умови зниження бюрократичних процедур (запровадження електронних черг, електронного подання первинних документів), розроблення та запровадження нових форм обслуговування через мобільні пункти, належної роз'яснювальної та консультаційної роботи дасть змогу нівелювати проблеми, пов'язані з підтвердженням якості та безпечності продукції. Необхідно наголосити на тому, що запровадження процедур оцінки та підтвердження відповідності сільськогосподарської продукції, розміщеної на ринку, вимогам якості та безпечності, є невідворотним процесом, зважаючи на євроадаптаційні зміни, що відбуваються в Україні, відповідно до Угоди про співпрацю з ЄС [22] та оновленого Закону [12].

За підтримки місцевої та регіональної влади у сфері маркетингу, підприємницькими структурами можуть бути успішно реалізовані проекти з розвитку нових видів послуг (наприклад, соціальні та оздоровчі послуги на основі «тваринотерапії» [25]), формування коротких регіональних ланцюгів постачання продовольчої продукції «виробник-споживач» у сфері продажу органічної та високоякісної нішевої продукції. Реалізація таких проектів передбачає диверсифіковане сільськогосподарське виробництво та надання більшого спектру послуг з підготовки продукції до продажу, безпосередньо продажу та надання супутніх, додаткових послуг (кейтерінг, доставка додому, формування набору продуктів, створення нових торговельних точок та мереж, брендинг) і водночас розвиває їх вздовж всього ланцюга формування вартості [26].

Повноцінному використанню ринкових можливостей новосформованими підприємницькими структурами перешкоджають ряд обставин, зокрема: низька культура підприємництва в агросекторі; низький рівень знань щодо побудови систем управління, незнання основ маркетингу, ринку, низька комп'ютерна грамотність, недостатня розвиненість систем зв'язку та обміну інформацією в сільській місцевості, брак адекватної та точної ринкової інформації, інформаційна асиметрія, низький рівень розвитку дорожньо-транспортної та торгівельно-збутової інфраструктури тощо. Отже, ринкове сприяння слід розглядати також і в контексті інформаційної роботи органів влади – діяльності з надання інформації про ринок у рамках семінарів, консультацій, видання друкованих безоплатних матеріалів.

Запровадження лише стимулюючих механізмів не забезпечить належного результату – трансформації ОСГ в інші форми організації господарської діяльності – без посилення відповідальності за порушення правового режиму здійснення виробничо-комерційної діяльності (надання послуг кінцевим споживачам та продаж виробленої продукції без реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності чи юридичної особи в установленому законом порядку). При цьому слід вказати на необхідність встановлення високих штрафних санкцій, які б мотивували платити податки, а не здійснювати тіньовий продаж продукції. Зважаючи на середній розмір місячних доходів ОСГ від продажу сільськогосподарської продукції, розмір штрафу повинен становити не менше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та збільшуватись у розмірі, кратному кількості фактів порушень.

Висновки. Реалізація сталого сільського розвитку в Україні вимагає докорінної трансформації усталеного та наразі юридично закріпленого способу господарювання в приватному секторі села. Слід визнати необхідність трансформації змісту та організації діяльності ОСГ: особисте селянське господарство як форма організації та ведення виробничої діяльності повинна передбачати виключно задоволення власних потреб у продуктах харчування та супутніх товарах. Продаж результатів виробничої діяльності

ОСГ та надання будь-яких послуг стороннім споживачам (передусім, туристичного характеру) повинні розглядатись у площині здійснення підприємницької діяльності та призводити до необхідності вчинення відповідних юридично значимих дій: реєстрації в установленому законом порядку в якості суб'єкта підприємницької діяльності чи юридичної особи, а також платника податків відповідно до Податкового кодексу України. Державна політика щодо забезпечення реалізації таких змін повинна виходити з необхідності використання системи стимулюючих розвиток підприємництва важелів (сприяння місцевим виробникам та виробникам органічної продукції у доступі до ринку державних закупівель; реалізація державно-приватних проектів розбудови соціальної інфраструктури села; маркетингове сприяння на ринках нетрадиційних для сільського господарства продукції та послуг тощо) та запровадження механізмів контролю за дотриманням правового режиму господарювання з визначенням відповідальності за його порушення у розмірах, здатних мотивувати вести легальний бізнес. Хоча суми коштів, які можуть бути мобілізовані до бюджету місцевого рівня (єдиний податок, податок на майно, туристичний збір), за умови таких змін у законодавстві, є незначними, особливо зважаючи на сучасний стан розвитку сільських поселень та відсутність механізмів контролю за податковою дисципліною членів ОСГ (щодо відповідності самостійно обчислюваних сум податків та зборів реальним даним). Разом з тим, набуття підприємницького статусу, а також набуття зобов'язань щодо сплати податкових платежів та зборів можна розглядати, передусім, як елемент виховання: нової свідомості (підприємницької), нової відповідальності (як члена громади, що використовує спільні ресурси, а отже, має поділяти відповідальність за спільний розвиток), нового мислення (стратегічного, варіативного) та культури (бізнес-культури, культури спільних дій та комунікацій, культури взаємодії та участі у процесах самоврядування тощо). Це, на наш погляд, є найважливішим кроком на шляху до розбудови сучасної, диверсифікованої сільської економіки та забезпечення сталого сільського розвитку. Розроблення конкретних заходів зі сприяння становленню підприємницького середовища у приватногосподарському секторі сільської економіки потребує більш детального наукового аналізу та вдосконалення методичного забезпечення в системі державного планування, програмування та фінансування сільського розвитку, урегулювання податкового законодавства, а також удосконалення державної регуляторної політики в сфері підприємництва та торгівельної діяльності, що може виступати предметом подальших наукових досліджень в цій сфері.

Список літератури

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у III кварталі 2015 року (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Гуторов О. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації / О. І. Гуторов // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2014. – Випуск 2. – С. 820–823
3. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки : Проект від 26.10.2015 р. [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016)// Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>
4. Житловий фонд України у 2014 р.: статистичний бюлетень [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Мішенін Є. В. Соціально-економічні аспекти обмеження реалізації права власності на землю сільськогосподарського призначення в Україні / Є. В. Мішенін, І. І. Коблянська // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 1. – С.112–120
6. Мішенін Є. В. Соціально-економічні та фінансові проблеми сталого сільського розвитку: монографія / Є. В. Мішенін, Р. П. Косодій, В. М. Бутенко. – Суми: ТОВ «ТД Папірус», 2011. – 334 с.
7. Наявність у домогосподарствах товарів тривалого користування (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2014 року): статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: монографія / О. І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 344 с.
9. Податковий Кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15>
11. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 10.04.2014 № 1197-VII [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1197-18>
12. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>
13. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 № 742-IV [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/742-15>
14. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/922-19>
15. Саблук П. Т. Економічні центри розвитку сільських територій в управлінні аграрною економікою / Саблук П. Т., Курило Л. І. // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 1. – С. 107–109
16. Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2015 року): статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Свиноус, І. В. Теоретико-методологічні проблеми ототожнювання понять «особисте селянське господарство» та «суб'єкт підприємницької діяльності». // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. 5, т. 2. – С. 158–163
18. Сільське господарство України у 2014 р. : статистичний збірник [Електронний ресурс] / Відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. – Київ: Державна служба статистики України, 2015. – 379 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Славкова О. П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика: монографія / О. П. Славкова. – Суми: Сум. нац. аграр. ун-т, 2010. – 330 с.
20. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств): статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: статистичний збірник [Електронний ресурс] / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. – Київ: Державна служба статистики України, 2014. – 187 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони :

ратифікована із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 [Електронний ресурс] (за станом на 23.05.2016) // Міжнародний документ. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011

23. Knickel K. Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development / Knickel K., Renting H. // *Sociologia Ruralis*. – 2000.–Vol 40, No. 4. – P. 512–528.

24. Marsden T. Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK / Marsden T., Sonnino R. // *Journal of Rural Studies*. – 2008.– № 24.– P. 422–431

25. Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States: case studies [Electronic resource] // *Connecting Rural Europe*. – European Network for Rural Development September, 2010. – Accessed mode : <http://enrd.ec.europa.eu>

26. Renting H. Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development / Renting H., Marsden T., Banks J. // *Environment and Planning*. – 2003. – Vol. 35. – P. 393–411

27. Rural Development 2014-2020 : Policy brief [Electronic resource] // European Commission. – Accessed mode : http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm

28. Van der Ploeg Jan D. Rural development: from practices and policies towards theory / Van der Ploeg Jan D., Renting H., Brunori G. et al // *Sociologia Ruralis*. – 2000.– Vol 40, No. 4. – P. 391–408

References

1. *Statystychnyi zbirnyk Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u III kvartali 2015 roku (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)*. (2016). [*Statistical Yearbook Costs and resources of households in Ukraine in the third quarter of 2015 (according to a sample survey of household living conditions Ukraine)*]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

2. Hutorov, O. I. (2014). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Rural areas development in the context of decentralization]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, Vol. 2, 820–823. [in Ukrainian].

3. Proekt Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy *Iedyna kompleksna stratehiia ta plan dii rozvytku silskoho gospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na 2015-2020 roky vid 26.10.2015 r.* [Project of The Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine *Only a comprehensive strategy and action plan for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015-2020 years from 26th of October 2015 year*]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/node/16025>. [in Ukrainian].

4. *Statystychnyi biuletyn Zhytlovyi fond Ukrainy u 2014 r. (2015) [Statistical Bulletin Housing Fund of Ukraine in the 2014]*. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

5. Mishenin, E. V., & Koblianska, I. I. (2016). Sotsialno-ekonomichni aspekty obmezhenia realizatsii prava vlasnosti na zemliu silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini [Social-economic aspects of restriction of realization of the rights of ownership of agricultural land in Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia – Balanced Nature*, No. 1, 112–120. [in Ukrainian].

6. Mishenin, E. V., Kosodii, R. P., & Butenko, V. M. (2011). *Sotsialno-ekonomichni ta finansovi problemy staloho silskoho rozvytku [Socio-economic and financial problems of sustainable rural development]*. Sumy, TOV «TD Papirus». [in Ukrainian].

7. *Statystychnyi zbirnyk Naiavnist u domohospodarstvakh tovariv tryvaloho korystuvannia (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2014 roku)*. (2015). [*Statistical Yearbook The presence of household durable goods (according to sampling household survey in October 2014)*]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

8. Pavlov, O. I. (2009). *Silski terytorii Ukrainy: funktsionalno-upravlinska model [Rural areas in Ukraine: functional and management model]*. Odesa, Astroprint. [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrainy *Podatkovyi Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. # 2755-VI* [Law of Ukraine Tax Code of Ukraine from 2d of December 2010 year # 2755-VI]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>. [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy *Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia vid 09.07.2003 r. # 1058-IV* [Law of Ukraine On Compulsory State Pension Insurance from 9th of July 2003 year # 1058-IV]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15>. [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy *Pro zdiisnennia derzhavnykh zakupivel vid 10.04.2014 r. # 1197-VII* [Law of Ukraine On State Procurement from 10th of April 2014 year # 1197-VII]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1197-18>. [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy *Pro osnovni pryntsypy ta vymohy do bezpechnosti ta yakosti kharchovykh produktiv vid 23.12.1997 r. # 771/97-VR* [Law of Ukraine On the Basic Principles and Requirements for Safety and Quality of Food from 23d of December 1997 year # 771/97-VR]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy *Pro osobyste selianske hospodarstvo vid 15.05.2003 r. # 742-IV* [Law of Ukraine On Personal Farm from 15th of May 2003 year # 742-IV]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/742-15>. [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy *Pro publichni zakupivli vid 25.12.2015 r. # 922-VIII* [Law of Ukraine On Public Procurement from 25th of December 2015 year # 922-VIII]. (2016, May, 23). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/922-19>. [in Ukrainian].
15. Sabluk, P. T., & Kurylo, L. I. (2014). Ekonomichni tsenry rozvytku silskykh terytorii v upravlinni ahrarnoiu ekonomikoiu [The economic centers of rural development in the management of agricultural economics] *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Journal of Economic Sciences of Ukraine*, No. 1, 107–109. [in Ukrainian].
16. *Statystychnyi zbirnyk Samoostinka domohospodarstvamy Ukrainy rivnia svoikh dokhodiv (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u sichni 2015 roku)*. (2015). [Statistical Yearbook Ukraine Households Self-Perceived of Their Income (according to sampling household survey in January 2015)]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
17. Svyynous, I. V. (2009). Teoretyko-metodolohichni problemy ototozhniuvannia poniat «osobyste selianske hospodarstvo» ta «sub'iekt pidpriemnytskoi diialnosti» [Theoretical and methodological problems equate the concepts of "personal peasant economy" and "business entity"] *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the region's economy*, Ivano-Frankivsk, Vol. 5, T. 2, 158–163. [in Ukrainian].
18. Prokopenko, O. M. (Eds.). (2015). *Statystychnyi zbirnyk Silske hospodarstvo Ukrainy u 2014 r.* [Statistical Yearbook Agriculture in Ukraine in 2014]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
19. Slavkova, O. P. (2010). *Rozvytok silskykh terytorii: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Rural Development: Theory, methodology, practice]. Sumy, Sumskyi natsionalnyi ahrarnyi universytet. [in Ukrainian].
20. *Statystychnyi zbirnyk Sotsialno-demografichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2015 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv)*. (2016). [Statistical Yearbook Socio-demographic characteristics of households in Ukraine in 2015 (according to a sample survey of household living conditions)]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
21. Karmazyna, O. O. (Eds.). (2014). *Statystychnyi zbirnyk Sotsialno-ekonomichne stanovyshche silskykh naselenykh punktiv Ukrainy*. [Statistical Yearbook Socio-economic situation of rural areas Ukraine]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statistiki. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
22. Mizhnarodnyi document, ratyfikovana iz zaiavoiu Zakonom *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storonny vid 16.09.2014 r. # 1678-VII* [International Document, a Statement Ratified by Law Association Agreement between Ukraine, on one hand, and the

European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other outsiders from 16th of September 2014 year # 1678-VII. (2016, May, 23). Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011. [in Ukrainian].

23. Knickel, K., & Renting, H. (2000). Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development, *Sociologia Ruralis*, Vol 40, Number 4, October, European Society for Rural Sociology, 512-528. [in English].

24. Marsden, T., & Sonnino, R. (2008). Rural development and the regional state: denying multifunctional agriculture in the UK, *Journal of Rural Studies*, No. 24, 422–431, doi:10.1016/j.jrurstud.2008.04.001. [in English].

25. Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States: case studies. (2010). Connecting Rural Europe, European Network for Rural Development. Retrieved from: <http://enrd.ec.europa.eu>. [in English].

26. Renting, H., Marsden, T., & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development, *Environment and Planning*, Vol. 35, 393–411. DOI:10.1068/a3510. [in English].

27. Rural Development 2014-2020. (2014). European Commission. Retrieved from: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm. [in English].

28. Van der Ploeg, Jan D., Renting, H., Brunori, G., et al (2000). Rural development: from practices and policies towards theory, *Sociologia Ruralis*, Vol 40, Number 4, October, European Society for Rural Sociology, 391–408. [in English].

Строченко Н. И., к.э.н., профессор, декан факультета экономики и менеджмента, Сумский национальный аграрный университет,

Коблянская И. И., к.э.н., доцент кафедры экономики, Сумский национальный аграрный университет

Сущностно-организационные трансформации хозяйствования в сельской местности как основа устойчивого сельского развития в Украине

Аннотация. Устойчивое сельское развитие требует формирования соответствующей организационной основы – системы ответственного и эффективного хозяйствования. На основе анализа структуры сектора аграрного производства Украины, а также показателей, характеризующих уровень благосостояния домохозяйств в сельских и городских поселениях, обоснована необходимость сущностной трансформации системы хозяйствования в сельской местности: от индивидуалистической, олицетворенной личными крестьянскими хозяйствами (участниками рынка агропродовольственной продукции), к общественно ориентированной, субъекты которой разделяют общую ответственность за благосостояние и развитие местного сообщества и территории присутствия. Основу таких трансформационных сдвигов составляют соответствующие организационные изменения – создание полноценных предпринимательских и бизнес-структур на базе рыночно-ориентированных личных крестьянских хозяйств с использованием системы стимулирующих развитие предпринимательства рычагов государственного регулирования (государственные закупки, маркетинговое содействие), а также мероприятий, предупреждающих и ограничивающих нелегальную деятельность на агропродовольственном рынке. Трансформация личных хозяйств в предпринимательские хозяйственные единицы рассматривается как внутренне необходимая, имманентная основа устойчивого развития локальных сельских общин и сельских территорий с точки зрения формирования финансового, а также институционально-организационного обеспечения (содействие деловой активности и налоговым поступлениям; формирование локальных сообществ, способных к коллективным действиям и реализации процессов самоуправления).

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, личное крестьянское хозяйство, предпринимательство, сельские ресурсы, сельское развитие, устойчивое развитие

Strochenko Natalia I., PhD (Economics), Professor, Dean of the Economics and Management Faculty, Sumy National Agrarian University

Koblianska Inna I., PhD (Economics), Associate Professor of Economics Chair, Sumy National Agrarian University

Essential and Organizational Transformations of Economy Management in the Countryside as the Basis of Sustainable Rural Development in Ukraine

Sustainable rural development requires the formation of appropriate organizational base, i.e. responsible and effective economy management system. There are analyzed the structure of the sector of agricultural production in Ukraine and indicators of the wellbeing of households in rural and urban areas. As a result, it is grounded the necessity of essential transformation of economic system in the countryside, from individualistic that embodied with personal farms (players of agri-food products market) to community focused, which entities share a common responsibility for the welfare and development of local communities and territories of presence. Such transformational changes are based on related organizational changes, i.e. the forming of full-fledged entrepreneurs and businesses on the base of market targeted personal farms with the system of stimulating business development levers of state control (public procurement, marketing assistance), as well as measures that prevent and restrict illegal activities on agro-food market. Transformation of personal rural households to the entrepreneurial business units is considered as intra-needed, inherent basis for the sustainable development of local rural communities and rural areas. It provides the formation of financial and institutionally-organizational support (promoting business activity and tax revenues flow, the formation of local communities good at collective action and implementation of self-government processes).

Keywords: economic activity, personal farm, entrepreneurship, rural resources, rural development, sustainable development

Natalia I. Strochenko,
PhD (Economics), Professor, Dean of the Economics and Management Faculty,
Sumy National Agrarian University

Inna I. Koblianska
PhD (Economics), Associate Professor of Economics Chair,
Sumy National Agrarian University

**ESSENTIAL AND ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS OF ECONOMY
MANAGEMENT IN THE COUNTRYSIDE AS THE BASIS OF SUSTAINABLE RURAL
DEVELOPMENT IN UKRAINE**

SUMMARY

Despite the fact that agricultural producers significantly improve their economic activity in these latter days, rural areas in Ukraine are still on the downward path. This indicates the necessity to create responsible and effective economy management system in the countryside as organizational basis of sustainable rural development. Thus the article is aimed to determine the nature and directions of transformational changes of management practices in rural areas of Ukraine. Economy management way is considered as an integrating element of the bases and factors of sustainable rural development triad "nature-society-economy".

There are analyzed the structure of the agricultural production sector in Ukraine and indicators of the wellbeing of households in rural and urban settlements. It is found that although personal farms appear as the main producers of certain agricultural products in Ukraine, they are excluded from the processes of the local area and community development. It gives accent to the need for essential and organizational transformations of the countryside economy management. It is proposed that personal farm should cover only own needs for food and related products, as a form of production organization without entrepreneur status. The provision of any services and products to external consumers (especially tourism and sales of agrifood products) should be considered in a plane of business and lead to the need to commission relevant legally significant actions such as: registration as a business entity or legal person as prescribed by law as well as the taxpayer under the tax Code of Ukraine. State policy should be based on the need for a system of stimulating business development instruments to ensure the implementation of these changes. These tools include, namely: promoting access to the public procurement market for local producers and manufacturers of organic products, implementation of public-private partnerships for developing social infrastructure, marketing promotion on the markets of innovative agricultural products and services. It is also important to establish mechanisms for monitoring compliance with the legal regime of entities with defined responsibility for violations in size that motivate the conduct of legal business. Given changes in law are suitable for additional local budget funds mobilization (in order of single tax, property tax, tourist tax payments). It should be noted that these financial resources are seemed to be negligible due to the current state of rural settlements and lack of control mechanisms for tax discipline of personal farm members. The acquisition of the business status and commitments on tax and fees payments is seen primarily as an element of upbringing the following important sides: the new consciousness (business); the new responsibility (as a member of the community that uses shared resources, and therefore has to share the responsibility for the joint development); the new thinking (strategic and variable) and culture (business culture, a culture of joint action and communication, cultural interaction and participation in the processes of self-government, etc.). This is seen as an important step towards building a modern, diversified rural economy and sustainable rural development.

Keywords: personal farm, entrepreneurship, rural resources, rural development, sustainable development